

КЗ «ОУНБ ім. Олега Ольжича»
Житомирської обласної ради
Науково-методичний відділ

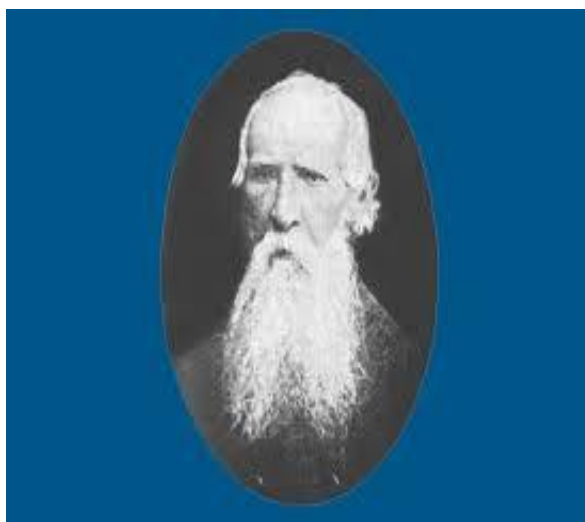

Життєве кредо – українське слово

(Інформаційний лист-екскурс

до 215-річчя від дня народження

П. С. Морачевського)

Житомир, 2021

Життєве кредо – українське слово: інформаційний лист-екскурс до 215-річчя з дня народження [текст] / КЗ «Житомирська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Ольжича» Житомирської обласної ради; уклад. З. Димарчук, ред. Г. Врублевська. – Житомир, 2021. – 11 с.

Видання присвячене 215-річниці з дня народження П. С. Морачевського та містить біографічні дані, відомості про діяльність та творчу спадщину українського просвітителя, письменника, педагога та книгознавця. Також зібрано матеріал про П. С. Морачевського як автора першого повного перекладу Нового Заповіту та Псалтиря українською літературною мовою. В цьому році минає 115 років як рукописи почали друкувати.

*©Житомирська обласна
універсальна
наукова бібліотека ім. О. Ольжича
Уклад. З.І.Димарчук
Ред. вип. Г. Й. Врублевська*

Найбільше і найдорожче добро в кожного народу – це його мова. Ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподівання, розум, досвід, почування.

Панас Мирний

Пилип Семенович Морачевський – український просвітитель, педагог, письменник та книговидавець, відомий тим, що окрім плідної літературної діяльності, здійснив перший повний переклад Нового Заповіту та Псалтиря українською літературною мовою, усвідомлюючи велику вагу Божого слова для духовного відродження нації. У задушливій атмосфері Російської імперії Пилип Морачевський, особа скромна, сумлінна та негорда, звичайно, не здобув собі ореолу визнання, слави і пошани. Але тим більше вражає нас громадянська мужність цієї непересічної людини, яка в епоху «емських указів» та «валуєвських циркулярів» насмілилася підняти голос на захист права українського народу читати Святе Письмо рідною мовою, а значить – і права на буття! І тільки зі здобуттям України незалежності, але невпинно, попри всі труднощі і перешкоди, його ім'я було повернуто з небуття українському народу. Перевидаються твори письменника, друкуються наукові дослідження про нього, з'являються меморіальні та пам'ятні дошки, а у храмах Божих лунає українською мовою Святе Євангеліє у його перекладі.

На сьогодні ще немає комплексно розробленої наукової біографії Пилипа Семеновича Морачевського. Тому, спираючись на історіографічні дані попередників і нововиявлені відомості в архівних джерелах, є можливість простежити процес літературної спадщини цієї особистості української культури, яка довгий час була не пошанована в Україні.

П. Морачевський народився у дворянській родині 14 (26 н. ст.) листопада 1806 року у с. Шостовиця Чернігівського повіту, Чернігівської губернії (нині с. Шестовиця Чернігівського району, Чернігівської області).

1 серпня 1816 року вступив до першого класу нижчого відділення Чернігівського повітового училища, яке у 1805 р. було відкрите за пропозицією Харківського університету. У 1820 р., за результатами іспитів юнак був переведений до Чернігівської гімназії, яку успішно закінчив у 1825 році. За відмінні успіхи був записаний до розряду випускників, які відзначилися в усіх науках, робили честь гімназії та були протягом навчального періоду прикладом для учнів. Саме в гімназійні роки хлопець почав писати вірші. Його перша збірка віршів, видана в Полтаві, мала промовисту назву «Мова в Україні», поезія в ній позначена сентиментальною тональністю. У цьому ж році П. Морачевський вступив на фізико-математичне відділення імператорського Харківського університету, який закінчив у 1828 р. Здійснював підтримку, дружню опіку, мотивував на віршування юнака І. Г. Кулжинський – літературознавець, етнограф, відомий на той час український і російський письменник (писав вірші, повісті, романи, історичні розвідки). Він увів П. Морачевського до кола української творчої інтелігенції та сприяв у публікуванні його поезій, зокрема в «Украинском журнале» та «Украинском альманахе».

У 1829 р. П. Морачевський влаштувався на роботу до Сумського повітового училища вчителем математики, в якому пропрацював до 1832 р., а весь вільний час присвячував літературній творчості, яка жанрово розширилась. У сумський період з-під його пера виходить віршована комедія на три дії «Сумская причудница». Твори цього періоду побачили світ лише у 1899 р. на сторінках газети «Южный край». У сумській громаді молоді учитель був популярним поетом. Захоплення літературою сприяло тому, що в 1832 р. він склав екзамен у Харківському іспитовому комітеті та отримав звання вчителя-словесника, і переїздить разом з І. Кулжинським до Луцька, де працює в місцевій гімназії до 1835 р. Найпомітнішим твором цього періоду була п'єса «Чудаки. Несколько комических сцен», яка тематикою і персонажами нагадувала славетну комедію О. Грибоєдова «Горе з розуму».

У 1835 р. працює викладачем російської словесності Кам'янець-Подільської гімназії. Життєві шляхи з І. Кулжинським розійшлися через ставлення до української культури: П. Морачевський був поборником та подвижником українства, тоді як І. Кулжинський проголошував імперські ідеї меншовартості українського слова. У 1841-1842 рр. Пилип Семенович написав підручник для навчальних закладів «История Русской Словесности» у трьох томах. З 1849 по 1859 рік працює інспектором Ніжинського юридичного ліцею. Цей період був найпліднішим для нього і в професійному і в літературному сенсі. Зокрема займався укладанням «Словника української мови», за основу якого бере народне мовлення українців Полтавщини. Доля словника невідома, проте праця автора не пропала даремно, а стала доброю основою в його наступній перекладацькій діяльності.

У ніжинський період життя П. Морачевський почав працювати над написанням україномовної поеми «Чумаки, або Україна з 1768 року» (1855р.). На думку дослідників, цей твір співвідноситься з поемою Т. Шевченка «Гайдамаки» та висвітлює ту саму тему – гайдамаччини, боротьби українського народу за свободу. Твір був написаний у несприятливі часи для української культури – розгром Кирило-Мефодіївського братства, арешт і заслання М. І. Костомарова, П. О.

Куліша, солдатчина Т. Г. Шевченка. Ця літературно-історична хроніка довгий час залишалася в рукописі, не розповсюджувалась і тому не була широко відомою. Ці часи називали глухим антрактом у розвитку української літератури. Якщо кимось щось і писалося українською мовою, то в

Російській імперії не було ніякої змоги опублікування аж до кінця 50-х років. Рукопис цієї поеми зберігався в чернігівському музеї В. Тарнавського і мав таке авторське уточнення: «Поема в шести піснях, співана свідком тих часів чумаком Іваном Чуприною на нічлігах чумацьких 1848 року». А при виданні початку твору, в Чернігові у 1864 р. було додано, що ця поема списана Хвилимоном Галузенком (це псевдонім П. Морачевського, або підписана криптонімом «Ф. М.») та мала назву «Чумаки, або Смутні часи України».

В ній автор високо підніс образ України, як рідної матері, показав складну долю України на різних шляхах історії впродовж кількох століть, чумаків, як відкривачів нових земель, людей гордих і вільних, символізував невмирущість українського руху до свободи й незалежності. В центрі уваги П. Морачевського – Коліївщина 1768 р. Найбільшому гайдамацькому повстанню автор відвів п'ять пісень із шести. П. Морачевський створює поетичний образ рідного краю уже у вступі, а далі доповнює його в усіх «піснях». «Чумаки» є одним із найкращих творів П. Морачевського. Використаний автором коломийковий вірш правдиво відтворює боротьбу селян-гайдамаків проти польської шляхти. Основою її є не вигадка, а реальні історичні події: зображено Гонту, Залізняка, Наливайка, Хмельницького. Текст поеми неодноразово допрацьовувався, автором було здійснено три її редакції.

Повний текст поеми був опублікований тільки у 1930 р. Б. Шевелівим у праці «Чумаки» Филимона Галузенка й справжній автор цієї поеми». Літературний коментар ученого став ґрунтовним дослідженням твору. До середини XIX ст. в українському суспільстві визріла потреба перекладу Святого Письма народною мовою. Сталося так, що на цю надзвичайно складну працю першим відважився Пилип Семенович Морачевський. У 1860 р. він, працюючи інспектором Ніжинської гімназії, глибокий знавець української мови, добре володіючи грецькою, латиною, за відносно короткий проміжок часу виконав надзвичайно великий обсяг роботи – переклав

тогочасною літературною мовою чотири Євангелія Нового Заповіту та книгу «Діянь Апостольських». За словами самого письменника, він працював, звіряючись із латинськими, польськими, французькими, російськими та німецькими текстами, що давало можливість якнайточніше підібрати слова. Завершену роботу автор надіслав митрополиту Ісидору, під час перебування якого в Ніжині, вони познайомились. На особисте знайомство в сприянні видати друком українську книгу і було розраховано автором.

На початку 1862 р. на кількох засіданнях комісії російської мови та словесності було розглянуто роботу П. Морачевського. Академік І. Срезневський дав позитивну оцінку та вважав, що переклад можна рекомендувати до друку, схвальні відгуки висловили також академіки О. Востоков та О. Никитенко. На основі заяв цих шанованих науковців було підготовлено подання для президента Російської академії наук та Святійшого Синоду із високою оцінкою роботи П. Морачевського та прохання розглянути переклад саме з богословського погляду та дозволити друкування Євангелія українською мовою. Синод, у свою чергу, надіслав переклад на рецензування калузькому архієпископові та шефові жандармів. У той же час поліція отримала донос, у якому зазначалося, що у друкуванні Євангелія дуже зацікавлені українофіли. Цей наклеп відіграв вирішальну роль у долі найзначнішої праці митця. Удар був нанесений дуже прицільно і прийшовся не стільки на автора, як на процес українізації та національного українського піднесення взагалі. Вища церковна влада визнала: «Перевод Євангелія, сделанный Вами или другим кем либо не может быть допущен к печатанию». Така відповідь давала зрозуміти автору, що український переклад Євангелія не має, на їхню думку, права на існування.

В тогочасних умовах дії Валуєвського та Емського цензурних актів такі бюрократичні фрази, як «Не может быть допущено к печатанию», проставлялися практично на всіх україномовних рукописах з історії чи культури України. Цими актами український народ був позбавлений права

мати Слово Боже на рідній мові. Заборона видати україномовний переклад Євангелія П. Морачевського пояснювалася ще й тією обставиною, що українці, в цьому питанні, пішли попереду своїх північних сусідів, адже перший переклад Біблії російською мовою було здійснено в Москві лише у 1876 році. Драконівські циркуляри цілковито паралізували українське книгодрукування. Так, у 1865 р. вийшло тільки дві українські книги, 1866 р. жодної, 1867 р. – три, 1869 р. – одна.

Тож марно було сподіватись П. Морачевському побачити друківаними свої праці. Проте перекладач і далі клопотався про видання цих рукописів перед високими церковними владиками, аргументуючи необхідність донесення Божого Слова дванадцятьом мільйонам православних українців, які майже не розуміють старослов'янської мови.

З часом, хоч і повільно, проте почала повертатися до українського народу його понівечена історична пам'ять, а разом з нею і його неоціненні духовні скарби. Задум Пилипа Семеновича Морачевського обдарувати українців Біблією, хоч і проходив з особливо великими труднощами, здійснився, бо це була головна мета його життя. На жаль, колосальні праці за життя перекладача, з політичних причин, так і не дійшли до тих, кому вони призначалися, – простих українців, які прагнули досягнути таїну і силу Христового Слова рідною мовою. Лише у 1905 р. побачили світ його переклади, а його україномовне Євангеліє імператорською Академією наук було визнано найкращим з-поміж перекладів цього тексту слов'янськими мовами.

До речі, як свідчать дослідники, Святе Письмо писалося й перекладалося протягом більш ніж 1700 років представниками більш ніж 60-ти поколінь різних народів світу і не зазнало відтоді практично жодних змістових відхилень від оригіналу. Не віднайти жодної іншої книги, яка б могла бодай наближено суперничати з цією за кількістю випущених у різні періоди накладів. Саме цей твір став першою друкованою книгою, бо її латинський варіант виготовив на своєму нечуваному досі ніде і ніким винаході, ще в першій половині XV ст. Йоган Гутенберг. Як свідчить кембриджська «Історія стародавнього світу», жодна з книг, ніколи навіть не наближувалася до такої величезної і постійної популярності, як Біблія. За енциклопедичними даними, повний переклад Біблії було здійснено більш ніж 250-ма мовами світу, окремі книги її перекладалися ще 740-ма мовами та діалектами, що в цілому складає близько 1000 перекладів.

Переклад Слова Божого українською мовою здійснювали також П. Куліш та І. Нечуй-Левицький, їх працю високо оцінив відомий знавець Святого Письма митрополит Іларіон. Це заслуговує на вдячність і повагу нащадків, на те, щоб у розбудові української державності ми пам'ятали тих, хто не дав згаснути вогнику національної свідомості.

Минуло 160 років, як П. С. Морачевський здійснив перший український переклад Біблії. В цьому році минає 115 років, як його рукописи почали друкувати після того, як у 1904 р. онук перекладача В. Морачевський звернувся до керівництва Академії наук з проханням друку. П. Морачевський залишив по собі пам'ять не тільки як першого перекладача Біблії українською мовою, а ще й як людини, що у складних життєвих та історичних умовах думала про розвиток рідної мови і зробила все можливе для її популяризації. Його праця не залишилася непоміченою та не була марною, а забуте на десятиліття ім'я знову повернулося та посіло гідне місце в історії української культури.

В наш час Святе Письмо рідною мовою стало доступним для придбання кожною українською родиною, і люди, оволодіваючи мудрістю його настанов, водночас прагнуть знати не лише саму історію написання першого українського повного тексту, а й його перекладача. На увічнення пам'яті Пилипа Семеновича Морачевського у 2006 р. на символічному місці, де знаходилася церква, було поставлено великий дубовий хрест та встановлено меморіальну дошку в селі Шеставиці, де минули його дитячі роки. Працівникам бібліотечних установ варто ознайомити користувачів з життєвим та творчим шляхом цієї видатної особистості. Доречно було б на захід запросити священника з місцевої православної конфесії, який би ознайомив присутніх з українською книгою книг.

Принадно можуть бути такі теми: «П. Морачевський: поет, драматург, перекладач», «Подвижник апостольської праці», «...Усе минеться, лиш правда зостанеться...», «Проба пера на тлі заборони українського слова», «П. С. Морачевський і його літературна діяльність», «П. Морачевський у пошуках самовираження», «Непригрітий славою», «Святе Письмо рідною мовою», «Святу молитву чужою мовою не вознесеш», «Біблія – найкращий подарунок Бога людям».

Для більш широкого ознайомлення з життєвим та творчим шляхом Пилипа Семеновича Морачевського рекомендуємо матеріали, що містить нижчеподаний список.

Список літератури

1. Антофійчук В. «Біблія і культура»: деякі підсумки семирічної діяльності / В. Антофійчук // Слово і Час. – 2007. №1. – С. 87-91.
2. Барабаш Ю. «...Людей і Господа любить» (любов як ментальна й поетична константа творчості Тараса Шевченка: методологічні підходи / Ю. Барабаш // Слово і Час. – 2007. - № 3. – С. 3-18.
3. Біблія. Новий Заповіт. Псалми. – Київ: Либідь, 2001. – 297 с.

4. Гнатенко Л. А. Переклади Пилипа Морачевського книг Нового Завіту та Псалтиря українською мовою сер. XIX ст., збережені за оригіналами та списками у книгосховищах Росії та України / Л. А. Гнатенко, Т. І. Котенко // Рукописна та книжна спадщина України. – Київ. – 2007. – Вип. 12. – С. 154-177.
5. Гнатенко Л. А. Пилип Семенович Морачевський – український просвітитель сер. XIX ст., педагог, письменник, перекладач, книгознавець / Л. А. Гнатенко, Т. І. Котенко // Українська біографістика: Зб. наук. праць. – Київ, 2011. - № 8. – С. 175-190.
6. Головащенко С. Біблієзнавство. – Київ: Либідь, 2001. – 496 с.
7. Гудзик К. П. Новий Заповіт Пилипа Морачевського / К. П. Гудзик // День. – 2007. - № 96.
8. Ісаєнко О. Перекладач Євангелія з Шестовиці / О. Ісаєнко // Село над Десною – Шестовиця: з статей і матеріалів / відп. ред. О. Б. Коваленко. – Ніжин: Аспект-Поліграф, 2009. – С. 182-184.
9. Козирський В. Г. Духовний подвиг Пилипа Морачевського (до 200-річчя від дня народження / В. Г. Козирський, В. А. Шендеровський // Дзеркало тижня. – 2006. - № 30.
10. Корсак І. Ф. Лиш правда зостанеться // Імена твої Україно. – Луцьк: Твердиня, 2007. – С. 103-107. – (Пантеон)
11. Крохмальний Р. О. Морачевський Пилип Семенович // Довідник з історії України. 2-ге вид. – Київ, 2001. – 484 с.
12. Морачевський П. С. Твори / упоряд.; авт. передм. та прим. П. П. Хропко, Ф. Ф. Кейда. – Київ: Логос, 2001. – 339 с.
13. Провідники духовності в Україні / за ред. В. Кураса. – Київ: Вища школа, 2003. – 783 с.
14. Псалтир: пер. новою укр. літ. мовою П. С. Морачевського (1865) / Нац. акад. наук України [та ін.]; пер. П. С. Морачевського; підгот. до вид. Л. А. Гнатенко; [дослідж.: Л. А. Гнатенко, В. В. Німчука; відп. ред.

- Л. А. Дубровіна]. – Київ: НБУВ, 2015. – 196 с.: іл. – (Пам'ятки української мови: серія канонічної літератури).
15. Святе Євангеліє / [передм.: В. Козирський, В. Шендеровський; пер. укр. П. С. Морачевського]. – 2-ге вид. – Київ: ПРОСТІР, 2011.
16. Хропко П. Життя і творчість Пилипа Морачевського / П. Хропко, Ф. Кейда // Дивослово. – 2001. - № 1. – С.13-17.